

ÅSIKTSÖVERENSSTÄMMELSE MELLAN MEDBORGARE OCH POLITIKER I ALKOHOLPOLITISKA FRÅGOR

DAVID KARLSSON, SÖREN HOLMBERG
OCH LENNART WEIBULL

Sammanfattning

Svenska folket står fortsatt bakom Sveriges restriktiva alkoholpolitik, men den utveckling av opinionen i restriktiv linje som noterats tidigare under 2000-talet tycks ha avstannat. I alla politiska frågor, särskilt sådana som ställer krav på uppoffringar bland delar av befolkningen, är kraven på demokratisk legitimitet höga. I en representativ demokrati vore det därför problematiskt om de folkvalda drev en helt annan linje än den folket önskar. Resultaten visar att åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda i alkoholpolitiken är relativt hög i jämförelse med andra politikområden. Det finns en samsyn mellan politiker på nationell, regional och lokal nivå och den allmänna opinionen. Inom partierna är överensstämmelsen mellan väljare och valda dock mer varierad.

En grundläggande idé bakom den representativa demokratin är att våra folkvalda förväntas föra en politik som ligger i linje med medborgarnas önskemål och behov. I valet tar väljarna ställning till olika partiers lösningar på samhällets problem, och eftersom partiernas röstandelar översätts i parlamentariska mandat kommer sammansättningen av de valda församlingarna att spegla åsiktspridningen i befolkningen. Om åsiktsöverensstämmelsen är god kan folkviljan förverkligas eftersom majoritetsuppfattningen hos folket också blir majoritetsuppfattningen i parlamentet (Pierce, 1999; Westerståhl & Johansson, 1981).

Att nå en perfekt åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda är dessvärre en utopi. Även om representation på vänster–högerdimensionen ofta tycks fungera väl (Dalton, 2017) finns alldeles för många politiska frågor och positioner – och för få partier – för att den allmänna opinionens alla nyanser ska kunna representeras korrekt i valda församlingar (jfr Thomassen, 2012). Dessutom hamnar många frågor i skymundan i valrörelsen vilket medför att väljarna vare sig vill eller kan göra sitt partival på grundval av partiets positioner i dessa frågor – och därmed kan vi heller inte förvänta oss att åsiktsöverensstämmelsen ska vara tillfredsställande.

Ett av de stora politikområdena i demokratins barndom var alkoholpolitiken som knappast får någon uppmärksamhet i dagens valrörelser. Tidigare nationella SOM-undersökningar visar att få väljare väger in partiernas alkoholpolitiska positioner när de röstar – och även om de skulle vilja göra det är information om partiernas

hållning i dessa frågor inte lättillgänglig. Mot den bakgrunden är risken för brister i åsiktsöverensstämmelse påtaglig.

Och även om åsiktsöverensstämmelse är ett demokratiskt ideal i alla typer av frågor, är den kanske särskilt betydelsefull just inom områden som alkoholpolitik, där politiken griper in i medborgarnas privatliv och ställer betungande krav. Om medborgarna inte uppfattar att de uppoffringar de avkrävs har demokratisk legitimitet är risken inte bara att den politiska inriktningen ifrågasätts utan att förtroende för hela det politiska systemet kan påverkas negativt. Det går i och för sig att argumentera för att framsynta politiska ledare kan föra en politik som medborgarna med tiden kommer att acceptera som den rätta. En besk medicin kan vara svår att svälja, men när vi märker att den fungerar ändrar vi uppfattning om den. Men att i längden föra en politik som står i strid med folkviljan är inte hållbart, och för politik som kräver uppoffringar bör politikerna aldrig sluta att argumentera för sin linje även om de har majoriteten med sig – att opinionen varit på en linje tidigare är inte en garanti för att den ska fortsätta att vara det.

I detta kapitel kommer vi att undersöka i vilken grad svenska folkets åsikter i alkoholpolitiska frågor överensstämmer med deras folkvalda politiker – på nationell, regional och kommunal nivå. Kapitlet är en rapportering av ett flerårigt projekt där vi analyserar alkoholopinionen i Sverige.¹

Vi kommer i denna studie att jämföra resultat från den nationella SOM-undersökningen med resultat från Riksdagsundersökningen och Kommun- och landstingsfullmäktigeundersökningen (KOLFU) – där samtliga folkvalda politiker i riksdag, landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige har svarat på samma frågor som medborgarna. Riksdagsundersökningen genomfördes 2014/2015 med en svarsfrekvens om 89 procent (Karlsson, 2018; Karlsson & Nordin, 2015) och KOLFU genomfördes 2017 med en svarsfrekvens på 67 procent (Karlsson, 2017).²

Som en bakgrund till analysen av åsiktsöverensstämmelse kommer vi i nästa avsnitt att översiktligt presentera resultat från den nationella SOM-undersökningen 2018 och om hur den svenska alkoholopinionen har utvecklats över tid. I kommande jämförelser med politikerna används uppgifter från den nationella SOM-undersökningen 2017 eftersom den ligger närmare politikerundersökningen i tid och föregår valet 2018.

Åsikter om alkoholpolitiska styrmedel

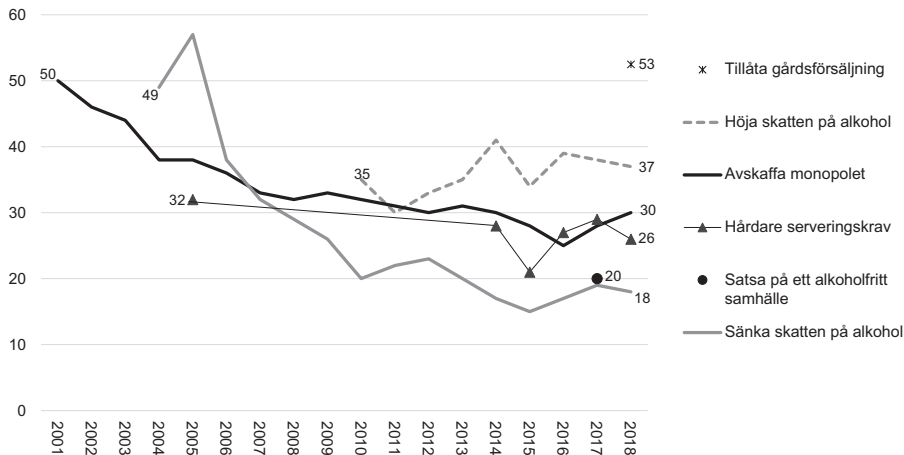
Resultaten från 2018 års nationella SOM-undersökning bekräftar i huvudsak de tendenser vi sett i de senaste årens mätningar av allmänhetens syn på olika alkoholpolitiska styrmedel, låt vara att det skett en viss stabilisering i opinionen (Karlsson m fl, 2017, 2018). Utvecklingen av opinionen över tid illustreras i Figur 1.

Fortsatt finns inget större stöd för förslaget att sänka skatten på alkohol. Endast en av fem vill ha skattesänkningar på alkohol, medan dubbelt så många förespråkar en höjning. En dryg fjärdedel vill införa hårdare krav för att servera alkohol på

restaurang/bar/pub medan 33 procent tycker det är ett dåligt förslag. Dessa resultat ligger på ungefär samma nivåer som under de senaste åren, vilket visar att även om den svenska alkoholpolitikens viktigaste instrument (skatt och monopol) har ett stort folkligt stöd så har den opinionstrend som gått i en mer restriktiv riktning under 2000-talet stannat upp.

Ett resultat som komplicerar bilden är att hela 53 procent anser att det är ett bra förslag att ”tillåta lokala producenter att sälja starköl, vin och sprit i egna butiker (gårdsförsäljning)”, och endast 28 procent tycker att detta är ett dåligt förslag. Gårdsförsäljning är kanske den enskilda fråga som diskuterats mest inom alkoholpolitiken de senaste åren, och sakkunniga debatterar om en sådan reform inte bara utmanar Systembolagets monopol på marginalen utan riskerar att underminera hela monopolmodellen i EU:s ögon (Hettne, 2018; Sundbom, 2018). Preliminära resultat tyder på att det är ungefär samma faktorer som påverkar opinion kring gårdsförsäljning som i andra alkoholpolitiska förslag (Karlsson, Holmberg & Weibull, 2019), men det är första gången en fråga om detta tema finns med i SOM-undersökningen och vi kommer att återkomma till den i kommande rapporter för att fördjupa kunskapen om opinionen på denna punkt.

Figur 1 *Befolkningens stöd för alkoholpolitiska förslag, 2001–2018 (procent mycket eller ganska bra förslag)*

Kommentar: Frågan löd 'Vilken är din uppfattning om följande förslag?'. Svartalternativen för vart och ett av de i figuren nämnda förslagen angavs på en skala från 'Mycket bra förslag' till 'Mycket dåligt förslag', samt – för frågorna om försäljning och servering men inte för skattefrågorna – svartalternativet 'Ingen uppfattning'. I figuren redovisas andelen som svarade 'mycket' eller 'ganska bra förslag'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2001–2018.

När det gäller försäljningsmonopolet finns det också anledning att uppmärksamma den allmänt positiva synen på Systembolaget. I en tidigare studie undersöktes förändringen av förtroendenivån för bolaget över tid. Resultaten visade på en uppgång från 26 procent som hade ganska eller mycket stort förtroende år 2004, till 52 procent år 2012 (Holmberg & Weibull, 2013). År 2018 har nivån ökat ytterligare, till 58 procent. Endast 5 procent uppger att de har ganska eller mycket litet förtroende. Därmed har Systembolaget det avgjort starkaste förtroendet av de tjugoåtta institutioner som fanns med i årets nationella SOM-undersökning. Detta resultat överensstämmer väl med andra förtroendemätningar under senare tid (Oscarsson & Sjören, 2019). Eftersom den positiva inställningen till Systembolaget är så stark är det inte heller överraskande att en majoritet av befolkningen, 53 procent, tycker det är ett dåligt förslag att ”tillåta försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker” och endast 30 procent tycker att det är ett bra förslag. Monopolet ställning tycks vara starkt, trots de nya resultaten om gårdsförsäljning.³

En lite oväntad iakttagelse är här att människors alkoholkonsumtion, som normalt är positivt korrelerad med liberala hållningar i alkoholpolitiska frågor, också är positivt korrelerad med förtroende för Systembolaget (Karlsson m fl, 2019). Att brukare av en viss offentlig tjänst ofta tenderar att ha större förtroende för serviceproducenten är förvisso normalt, men det blir något paradoxalt när frekventa alkoholkonsumenter som regelmässigt är mer negativa till monopolet som princip samtidigt är mer positiva till Systembolaget – manifestationen av detta monopol.

Att mäta åsiktsöverensstämmelse i alkoholpolitiska frågor

Vad folket tycker i alkoholpolitiska frågor har under många år undersökts av SOM-institutet (Weibull, Holmberg, Karlsson & Arkhede, 2017) och vi har i en rad rapporter analyserat hur opinionen har ändrats över tid och vilka faktorer som förklarar människors uppfattningar i dessa frågor (Weibull, Holmberg & Karlsson, 2017). Vi vet till exempel att det bakom alkoholopinionen finns ideologiska förklaringar som knyter an till den politiska vänster–högerdimensionen där människor som står politiskt till vänster normalt är mer positiva till en alkoholpolitik som bygger på höga skatter och statlig kontroll (Karlsson, Weibull & Holmberg, 2016).

I den mån vänster–högerideologi ligger bakom opinionen i alkoholpolitiska frågor torde det vara gynnsamt för åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda. Vänster–högeraspekten är central i väljarnas partival (Oscarsson & Holmberg, 2016) och partiernas positioner är här väl kända, vilket i sin tur brukar betyda att förutsättningarna för åsiktsöverensstämmelse i dessa frågor är relativt goda (Dalton, 2017; Holmberg, 2018; Mattila & Raunio, 2006).

Men vi har också tidigare visat att det vid sidan av vänster–högerdimensionen finns mer specifika ideologiska uppfattningar om individens och statens ansvar för att komma till rätta med alkoholkonsumtionens skadeverkningar. Människors erfarenheter, problemuppfattningar, värderingar, livsstilar och kunskap bidrar

också till att forma deras åsikter (Karlsson, Holmberg & Weibull, 2017, 2018).

Ett sätt att mäta åsiktsöverensstämmelse är att relatera opinionen till den faktiskt förda politiken. Och då kan vi till exempel dra slutsatsen att modellen med Systembolaget som försäljningsmonopol som funnits sedan 1955 har ett starkt stöd hos svenska folket. En alternativ metod för att mäta åsiktsöverensstämmelse är att ställa samma frågor till väljare och valda i enkätundersökningar. På den nationella nivån har detta gjorts sedan 1960-talet (Holmberg, 1974, 1996, 2010, 2014, 2018). Undersökningar har även gjorts på den kommunala och regionala nivån (Karlsson, 2013; Westerståhl & Johansson, 1981; Wohlgemuth, 2006).

I Riksdagsundersökningen 2014 fick riksdagsledamöterna ta ställning till två politiska förslag som sedan länge ställts i SOM-undersökningarna: ”Höja skatten på alkohol” respektive ”Tillåta försäljning av starköl/vin/sprit i livsmedelsbutiker”. Samma frågor ställdes även i KOLFU-undersökningen 2017 till samtliga ledamöter i landets 290 kommunfullmäktige och 20 landstingsfullmäktige, och där ingick även förslagen ”Satsa på ett alkoholfritt samhälle” samt ”Införa hårdare krav för att få servera alkohol på restaurang/bar/pub”. I KOLFU ingick även frågan ”I den politiska debatten diskuteras vem som har huvudansvaret för alkoholkonsumtionen – den enskilde eller samhället och myndigheterna. Vilken är din åsikt om detta?”, där svaren gavs på en sjugradig skala från 1 (Det måste finnas tydliga samhälleliga restriktioner när det gäller människors alkoholkonsumtion (t.ex. lagar, skatter, öppettider och åldersgränser)) till 7 (Det behövs inga samhälleliga restriktioner, eftersom människor själva måste ta ansvar för sin alkoholkonsumtion). Samtliga dessa fem frågor ställdes också i den nationella SOM-undersökningen 2017.

Ett gängse tillvägagångssätt för att undersöka åsiktsöverensstämmelse – och som vi kommer att tillämpa här – bygger på två olika mått: Det första är ett procentdifferensmått som visar hur mycket väljarmajoriteten skiljer sig från politikermajoriteten, totalt och i respektive parti. Måttet bygger på en dikotomisering av svarsalternativen i våra frågor som endast omfattar personer med klara åsikter i sakfrågorna. Vet ej-svar och varken/eller-svar respektive mittensvaret (4) i frågan om individuellt ansvar är inte medtagna i analysen. Andelen positiva till ett förslag med denna metod är därför något högre än den som redovisas i till exempel Figur 1 ovan. Vi subtraherar därefter andelen politiker som har en positiv åsikt från motsvarande andel bland väljarna. Vid perfekt åsiktsöverensstämmelse är procentdifferensen 0 medan värden som positivt eller negativt avviker från 0 indikerar sämre åsiktsöverensstämmelse.

Det andra måttet bygger på samma procentjämförelse men fokuserar istället på majoritetspositionen. Om majoriteten av väljarna och majoriteten av politikerna är på samma linje råder åsiktsöverensstämmelse enligt detta mått. Ibland kan procentdifferensmålet mellan väljare och valda i partier som ligger nära mitten av en politisk dimension vara litet och tyda på god åsiktsöverensstämmelse, medan majoritetspositionsmalet visar på åsiktskonflikt eftersom den lilla skillnaden mellan de två grupperna placerar dem på var sin sida. I relation till idealet att folkviljan ska

omvandlas till politiska beslut kan man argumentera för att majoritetspositions-måttet är det mest avgörande, eftersom politikens inriktning är viktigare än att graden av entusiasm för denna inriktning korresponderar mellan väljare och valda.

Eftersom perfekt åsiktsöverensstämmelse är ovanlig bör en värdering av våra resultat om alkoholpolitik ta sin utgångspunkt i vad som är en normal överensstämmelse i andra typer av frågor. En aktuell referenspunkt att ta fasta på är därför en studie där en motsvarande representationsanalys mellan riksdagsledamöter och väljare görs i tjugoen frågor (Holmberg, 2018). Bland dessa frågor ingår politiska förslag om till exempel kärnkraft, bistånd, EU, Nato, bensinskatt, skatter, försvaret, RUT-avdrag, straff, vinster i välfärden, och flyktingpolitik. Den genomsnittliga differensen mellan väljare och valda i dessa frågor var 13 procentenheter medan differenserna inom partierna ligger mellan 16 (V) och 28 (L). Att resultatet för hela riksdagen är bättre än för något enskilt parti beror på att politikerna ofta har mer bestämda och radikala uppfattningar än sina väljare men att skillnaderna inom partierna tar ut varandra. I samma analys noteras att i tre av tjugoen frågor (14 procent) är majoritetspositionerna olika mellan väljarkåren och riksdagen. Inom partierna finns stora skillnader, där ett parti (V) inte hade några fall av skilda majoritetspositioner medan ett mittenparti (L) hade åtta fall (38 procent).

God åsiktsöverensstämmelse

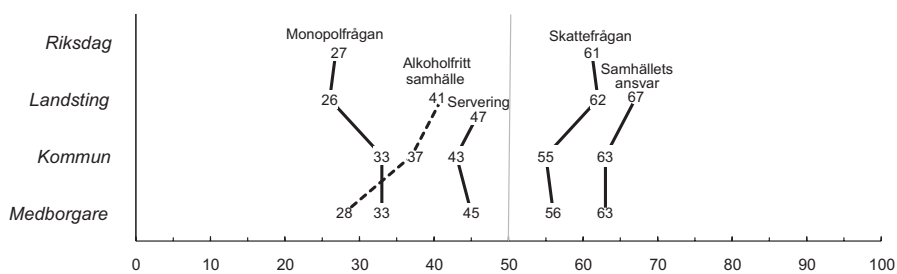
I figur 2 och 3 illustrerar vi huvudresultaten i form av sex grafer. I Figur 2 redovisas åsiktsöverensstämmelsen mellan samtliga politiker och väljare oavsett parti och i figur 3 visas resultat inom de åtta riksdagspartierna. För varje fråga och parti indikerar en vertikal linje åsiktsöverensstämmelsen. En lodrät linje signalerar en perfekt åsiktsöverensstämmelse mellan väljarna och olika kategorier av politiker, och ju mer linjen lutar eller sicksackar desto större är differenserna. Linjer som korsar den grå mittlinjen vid 50 procent indikerar att majoritetspositioner i olika grupper skiljer sig åt. I tabell 1, som ligger som appendix sist i kapitlet, redovisas resultaten i tabellform.

Huvudintrycket av resultaten är att åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda i alkoholfrågor är god. I samtliga fem frågor råder överensstämmelse mellan majoritetspositionerna hos väljarna och de folkvalda på lokal, regional och nationell nivå.

I de två frågor som ställdes i Riksdagsundersökningen är den totala procentdifferensen mellan riksdagsledamöter och väljare för frågan om alkoholskatten +5 och för monopolfrågan -6, det vill säga mindre än hälften så låga åsiktsdifferenser som genomsnittet i andra motsvarande politiska frågor i riksdagen (Holmberg, 2018). Differensen mellan väljare och landstingspolitiker är ungefär desamma som för riksdagspolitiker, medan den för kommunpolitiker är ännu lägre: endast -1 i skattefrågan och ingen skillnad alls (+/-0) i monopolfrågan.

Även i frågorna om serveringstillstånd och samhällets ansvar i relation till individen är överensstämmelsen mycket god, maximalt några procentenheters differens mellan väljare och valda. Störst differens råder i frågan om ett alkoholfritt samhälle – här är politikerna klart mer positiva än väljarna, +9 bland kommunpolitiker och +13 bland landstingspolitiker. Differensen +13 är därmed den högsta vi uppmätt mellan väljare och en politikergrupp i alkoholpolitiska frågor, och det är alltså normalvärdet för en politisk fråga i Sverige om vi utgår från Riksdagsundersökningen (Holmberg, 2018).

Figur 2 Åsikter i fem alkoholpolitiska frågor bland medborgare och politiker i riksdag, landsting och kommun från samtliga partier, 2014 samt 2017 (procent positiva till förslag)

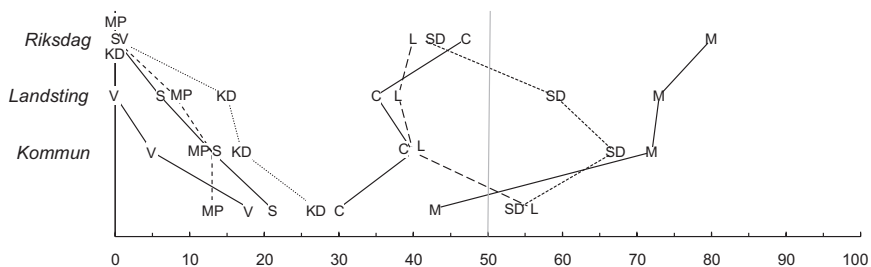

Kommentar: I figuren redovisas resultat från fyra frågor i form av politiska förslag: 'Tillåt försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker' (Monopolfrågan); 'Höja skatten på alkohol' (Skattefrågan); 'Införa hårdare krav för att få servera alkohol på restaurang/bar/pub' (Servering) och 'Satsa på ett alkoholfritt samhälle' (Alkoholfritt samhälle). Svaralternativen för dessa fyra förslag var 'Mycket bra', 'Ganska bra', 'Varken bra eller dåligt', 'Ganska dåligt' och 'Mycket dåligt', samt för monopolfrågan och serveringsfrågan även 'Ingen uppfattning'. Personer som svarat 'Varken/eller' eller 'Ingen uppfattning' är exkluderade och endast de med en tydlig åsikt i frågan ingår i analysen. I figuren redovisas andelen svarande med en bestämd åsikt som svarat mycket eller ganska bra förslag. Den femte frågan löd: 'I den politiska debatten diskuteras vem som har huvudansvaret för alkoholkonsumtionen – den enskilde eller samhället och myndigheterna. Vilken är din åsikt om detta?', där svaren gavs på en skala från 1 'Det måste finnas tydliga samhälleliga restriktioner när det gäller människors alkoholkonsumtion (t.ex. lagar, skatter, öppettider och åldersgränser)' till 7 'Det behövs inga samhälleliga restriktioner, eftersom människor själva måste ta ansvar för sin alkoholkonsumtion'. I figuren redovisas andelen som svarat 1, 2 eller 3 på skalan, det vill säga de som anser att samhället och myndigheterna har huvudansvaret för alkoholens konsekvenser. Det neutrala svaret 4 utgår. Svaren från medborgare respektive politiker i samma fråga markeras med en vertikal linje. En lodrät linje indikerar en perfekt åsiktsöverensstämmelse mellan väljarna och olika kategorier av politiker och ju mer linjen lutar eller sicksackar desto större är differenserna. Linjer som korsar den grå mittlinjen vid 50 procent indikerar att majoritetspositioner i olika grupper skiljer sig åt.

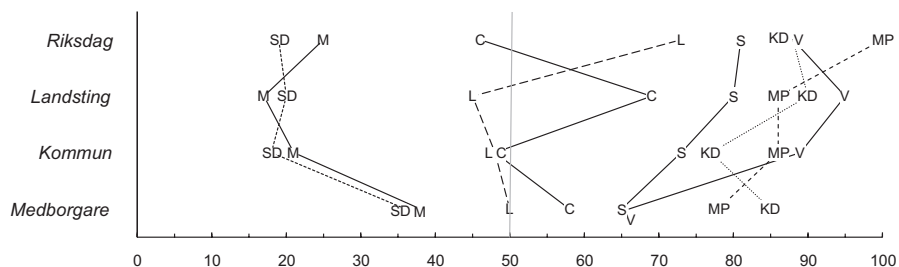
Källor: Den nationella SOM-undersökningen 2017, Riksdagsundersökningen 2014 samt KOLFU 2017.

Figur 3 Åsikter i fem alkoholpolitiska frågor bland medborgare och politiker i riksdag, landsting och kommun inom de åtta riksdagspartierna (procent positiva till förslag)

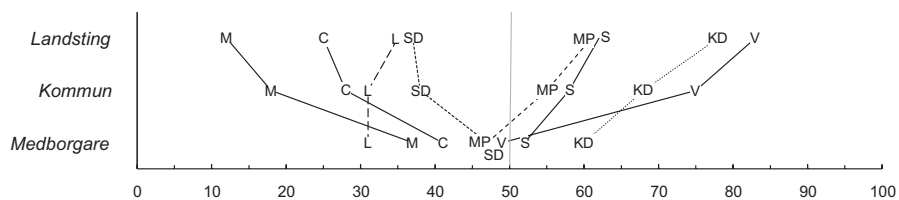
Tillåta försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker

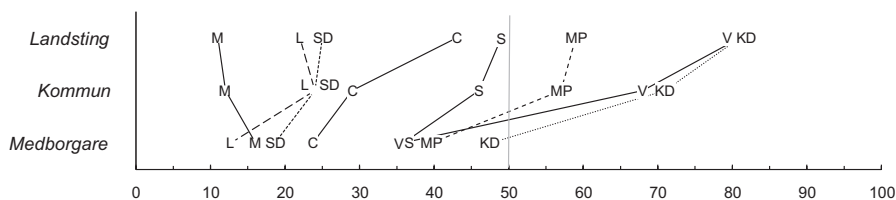
Höja skatten på alkohol

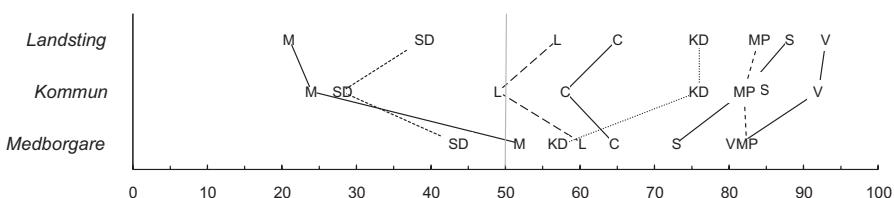
Införa hårdare krav för serveringstillstånd för restaurang, bar, pub

Satsa på ett alkoholfritt samhälle

Ansvar för alkoholkonsumtionens: Samhället snarare än den enskilde

Kommentar: Se kommentar till Figur 2 för frågeformuleringar. Svaren från medborgare respektive politiker i samma fråga markeras med en vertikal linje. En lodrät linje indikerar en perfekt åsiktsöverensstämmelse mellan väljarna och olika kategorier av politiker och ju mer linjen lutar eller sicksackar desto större är differenserna. Linjer som korsar den grå mittlinjen vid 50 procent indikerar att majoritetspositioner i olika grupper skiljer sig åt. Se Tabell 1 för exakta procentvärden och sambansmått.

Källor: Den nationella SOM-undersökningen 2017, Riksdagsundersökningen 2014 samt KOLFU 2017.

Om vi däremot fokuserar på åsiktsöverensstämmelse mellan sympatisörer och politiker inom partierna är variationen större. Det är bara inom ett parti – S – som det inte finns några exempel på divergerande majoritetspositioner mellan väljare och valda. I frågan om monopolet finns det inte någon politiker på nationell nivå som är positiv till alkohol i livsmedelsbutiker i MP, V, S eller KD. Även merparten av deras väljare och kommun- och landstingspolitiker har samma hållning, om än inte lika entydigt. I C är åsiktsöverensstämmelsen också ganska god, där väljare och politiker överlag är positiva till att behålla monopolet. I M däremot lutar flertalet väljare åt att behålla monopolet medan majoriteten av politikerna vill avskaffa det, och i L är förhållandet det omvända. I SD är väljarna, kommun- och landstingspolitikerna positiva till att avskaffa monopolet medan riksdagspolitikerna inte är det.

Skattefrågor är normalt sett mycket starkt länkade till vänster–högerideologi, och i frågan om att höja alkoholskatten liknar resultaten hur det brukar se ut i sådana frågor: I de rödgröna partierna ligger väljare och valda till vänster som mer skattepositiva, och politikerna i än högre grad än väljarna. Det omvända mönstret

finns i M och SD på den högra sidan av skalan. I mittenpartierna C och L fluktuerar resultaten mer och i båda partierna hamnar riksdagsledamöter och väljare på olika majoritetspositioner. Liksom i övriga alkoholrelaterade frågor är KD ett ”vänsterparti”, långt ifrån sin normala position på den politiska högerkanten.

Den fråga där åsiktsöverensstämmelsen är svagast är den om ett alkoholfritt samhälle, vilken politiker från samtliga partier utom M är mer positiva till att satsa på än sina väljare. Differensen är särskilt stor i V, KD och MP där också majoritetspositionerna skiljer sig kraftigt åt mellan väljare och valda. I den mer principiella frågan om samhällets och individens ansvar är åsiktsöverensstämmelsen inom de flesta partier relativt god, men här utmärker sig M, vars väljare lutar åt att samhället har huvudansvaret, medan M-politiker mycket bestämt har motsatt åsikt.

Vänster-högerdimensionen absorberar alkoholfrågorna

Ett mönster från tidigare studier om åsiktsöverensstämmelse går igen i våra resultat: Partiernas inbördes ordning när det gäller sympati för de alkoholpolitiska förslagen är i de flesta fall densamma bland väljare och politiker, men politikerna har normalt mer entydiga förhållningssätt (jfr Valen & Narud, 2007). Vi ser också uttryck för detta i sambandsmått (i Tabell 1), där korrelationen mellan partitillhörighet och åsikter bland politikerna är mycket stark (svagast Eta = 0,33 bland kommunpolitiker i serveringsfrågan och starkast 0,75 bland riksdagsledamöter i skattefrågan), medan partisympatis förklaringskraft bland väljarna är mycket svagare (svagast 0,13 i serveringsfrågan och starkast 0,27 i monopolfrågan). Väljare som sympatiserar med ett visst parti har alltså mycket mer spridda alkoholpolitiska åsikter än vad partiets företrädare har. Vi kan också notera att sambandet mellan parti och åsikt bland politikerna är starkast i riksdagen, följt av landstingen och svagast i kommunerna. Kommunpolitikernas åsikter ligger därtill mycket nära medborgarna, i landstingen och riksdagen är skillnaderna något större.

Partiernas placering på vänster-högerskalan ger också i de flesta fall god vägledning till hur de ser på alkoholpolitiska frågor, då de rödgröna partierna är klart mer restriktiva, M och SD är de mest liberala, medan L och C är placerade i mitten. Vi har i tidigare studier sett att vänster-högerideologi är en av faktorerna som påverkar alkoholopinionen även om den ingalunda är en dominant förklaring (Karlsson m fl, 2016). Trots det fungerar vänster-högerskalan som en svamp som absorberar andra typer av frågor, och på det sättet möjliggörs att det vänster-högerbaserade partisystemet fungerar som ett sorteringsverktyg på valdagen även i alkoholpolitiska frågor.

KD utgör därtill ett intressant särfall i alkoholpolitiken. I många allmänpolitiska frågor placerar sig KD till höger, nära M, men i alkoholpolitiska frågor är KD ett ”vänsterparti” som förordar en restriktiv linje. I frågan om ett alkoholfritt samhälle är både KD-väljare och KD-politiker de mest positiva av alla. Det är vidare notabelt

att den fråga där KD är relativt sett minst radikal i alkoholfrågor är den principiella frågan om samhället respektive individens ansvar för alkoholens konsekvenser. En tolkning av detta skulle kunna vara att KD:s väljare och valda i något mindre grad än S, V och MP grundar sin restriktiva hållning på principer om individens roll i samhället och mer på andra värderingar, kanske sådana som i högre grad hänger ihop med moral och religiositet (jfr. Karlsson, 2012). Att KD har denna position bidrar till att stärka åsiktsöverensstämmelsen totalt sett i alkoholfrågor, eftersom väljare som med sin röst vill stödja en restriktiv linje i alkoholpolitiken trots att de i andra frågor står till höger här erbjuds ett passande valalternativ.

Vi har i tidigare studier diskuterat varför svenska folket överlag är positiva till den traditionellt restriktiva svenska alkoholpolitiska linjen. Ett huvudresultat har varit att trots att de flesta människor upplever alkoholens konsekvenser som positiva eller neutrala för egen del uppfattar de samhällskonsekvenserna som negativa (Holmberg, Weibull & Karlsson, 2015). Denna problemuppfattning är den kanske enskilt viktigaste förklaringen till varför så många människor är beredda att tolerera restriktioner för sin egen handlingsfrihet. I detta kapitel kompletterar vi denna bild med resultatet att åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda innebär att alkoholpolitiken ingalunda är något som påtvingas folket uppifrån av paternalistiska makthavare. Svenska folket och deras valda ombud står på samma sida i alkoholpolitiken och den demokratiska legitimiteten för politikens inriktning är därmed grundmurad.

Noter

- ¹ Projektet ”Alkoholideologi – hur värderingar och ideologi styr alkoholopinionen” finansieras av Systembolagets alkoholforskningsråd (SRA). Som ett komplement till detta kapitel har vi konstruerat en e-publicerad tabellbilaga med mer utförlig information om de frågor kring alkohol som ställdes 2018 och som vi analyserar i detta kapitel (Karlsson m fl, 2019).
- ² Simon Holmesson har i en kandidatuppsats i statsvetenskap vid Uppsala universitet gjort en studie om åsiktsöverensstämmelse i alkoholfrågor mellan väljare och riksdagspolitiker som delvis bygger på våra preliminära sammanställningar av data från SOM-undersökningarna och Riksdagsundersökningen 2014 (Holmesson, 2017).
- ³ I detta sammanhang kan det vara värt att notera nya resultat från en undersökning bland svenska journalister 2018. Det visar sig att journalisterna som kår är betydligt mer restriktiva i alkoholpolitiska frågor än svenska folket, endast 12 procent ansåg till exempel att det var ett bra förslag att tillåta försäljning av alkohol i livsmedelsbutiker, att jämföra med 30 procent bland medborgarna (Karlsson m fl, 2019).

APPENDIX

Tabell 1 Medborgares och politikers åsikter om alkoholpolitiska förslag efter parti (procent positiva av dem som har en bestämd åsikt, procentdifferens samt Eta)

Tillåta försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker							
	MB	KF	Diff	LF	Diff	RD	Diff
V	18	5	-13	0	-18	0	-18
S	21	13	-8	6	-15	0	-21
C	30	40	10	35	5	47	17
L	56	40	-16	38	-18	40	-16
M	43	72	29	73	30	80	37
KD	27	17	-10	15	-12	0	-27
MP	13	13	0	8	-5	0	-13
SD	54	67	13	59	5	41	-13
Total	33	33	0	26	-7	27	-6
Eta	.27	.53		.62		.75	

Höja skatten på alkohol

	MB	KF	Diff	LF	Diff	RD	Diff
V	66	89	23	95	29	88	22
S	65	73	8	80	15	81	16
C	58	48	-10	69	11	46	-12
L	50	48	-2	45	-5	73	23
M	38	21	-17	17	-21	25	-13
KD	85	77	-8	90	5	88	3
MP	78	86	8	86	8	100	22
SD	36	18	-18	20	-16	19	-17
Total	56	55	-1	62	6	61	5
Eta	.26	.46		.56		.58	

Införa hårdare krav för att få servera alkohol på restaurang/bar/pub

	MB	KF	Diff	LF	Diff
V	49	75	26	83	34
S	52	58	6	62	10
C	41	28	-13	25	-16
L	31	31	0	35	4
M	37	18	-19	12	-25
KD	60	68	8	78	18
MP	47	55	8	61	14
SD	47	38	-9	37	-10
Total	45	43	-2	47	2
Eta	.13	.33		.44	

Satsa på ett alkoholfritt samhälle

	MB	KF	Diff	LF	Diff
V	36	68	32	81	45
S	36	46	10	49	13
C	24	29	5	43	19
L	13	24	11	22	9
M	16	12	-4	11	-5
KD	48	71	23	81	33
MP	40	57	17	59	19
SD	19	24	5	25	6
Total	28	37	9	41	13
Eta	.22	.37		.47	

Huvudansvar för alkoholkonsumtionen: samhället snarare än den enskilde

	MB	KF	Diff	LF	Diff
V	82	92	10	93	11
S	73	82	9	88	15
C	65	58	-7	65	0
L	60	49	-11	57	-3
M	52	24	-28	21	-31
KD	58	76	18	76	18
MP	82	82	0	84	2
SD	44	28	-16	39	-5
Total	63	63	0	67	4
Eta	.24	.48		.56	

Kommentar: Fullständiga frågeformuleringar citeras i tabellen för de fyra första politiska förslagen, där svarsalternativen var 'Mycket bra', 'Ganska bra', 'Varken bra eller dåligt', 'Ganska dåligt' och 'Mycket dåligt' samt 'Ingen uppfattning' i monopol- och serveringsfrågorna. Personer som svarat 'varken/eller' eller 'Ingen uppfattning' är exkluderade och endast de med en tydlig åsikt i frågan ingår i analysen. Procentandelar ganska eller mycket bra förslag redovisas bland riksdagsledamöter (RD) landstingsfullmäktigeledamöter (LF), kommunfullmäktigeledamöter (KF) och medborgare (MB), samt procentdifferensmått mellan medborgare och de tre politikerkategorierna. Den femte frågan löd 'I den politiska debatten diskuteras vem som har huvudansvaret för alkoholkonsumtionen – den enskilde eller samhället och myndigheterna. Vilken är din åsikt om detta?', där svaren gavs på en skala från 1 'Det måste finnas tydliga samhälleliga restriktioner när det gäller människors alkoholkonsumtion (t.ex. lagar, skatter, öppettider och åldersgränser)' till 7 'Det behövs inga samhälleliga restriktioner, eftersom människor själva måste ta ansvar för sin alkoholkonsumtion'. I tabellen redovisas andelen som svarat 1, 2 eller 3 på skalan, det vill säga de som anser att samhället och myndigheterna har huvudansvaret för alkoholens konsekvenser. Det neutrala svaret 4 utgår. Olika majoritetspositioner bland medborgare och politiker i en fråga markeras med en ram runt politikernas resultat. I tabellerna redovisas även sambandsmättet Eta mellan å ena sidan partitillhörighet (bland politikerna) och partisympati (bland väljarna) och åsikter i de alkoholpolitiska frågorna. Sambandsmättet bygger på svarspridningen på hela skalan. Samtliga Eta-värden signifikanta med p-värde <.001 utom för frågan om serveringskrav bland medborgare där p-värdet är <.05. Tabellens resultat illustreras grafiskt i figur 2 och 3.

Källor: Den nationella SOM-undersökningen 2017, Riksdagsundersökningen 2014 samt KOLFU 2017.

Referenser

- Andersson, Ulrika (2019). *Technical Report Journalist Panel 11 – 2018*. Gothenburg: LORE, University of Gothenburg.
- Dalton, Russell J. (2017). Party representation across multiple issue dimensions. *Party Politics* 23(6), 609–622.
- Hettne, Björn (2018). All gårdsförsäljning äventyrar inte Systembolaget. *Europa-kommentaren*. Centrum för Europaforskning, Lunds universitet.
- Holmberg, Sören (1974). ”Riksdagen representerar svenska folket”. *Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, Sören (1996). Svensk åsiktsöverensstämmelse. I Bo Rothstein & Bo Särilvik (red) *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl*, Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören (2010). Dynamisk representation. I Martin Brothén & Sören Holmberg (red) *Folkets representanter. En bok om riksdagsledamöter och politisk representation i Sverige*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören (2014). Representerar riksdagen svenska folket? I David Karlsson & Mikael Gilljam (red) *Svenska politiker. Om de folkvalda i riksdag, landsting och kommun*. Stockholm: Santérus förlag.
- Holmberg, Sören (2018). Åsiktsöverensstämmelse är viktigt. I David Karlsson (red) *Folkets främsta företrädare*. Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan och Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2013). Förändringar i alkoholopinionen. I Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart & Karlsson, David (2015). Alkoholen som samhällsproblem. I Annika Bergström & Jonas Ohlsson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmsson, Simon (2017). *Alkoholpolitik och väljarkår: Åsiktrepresentativitet mellan partiföreträdare och väljarkår*. Uppsala universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Karlsson, David (2012). Alcohol policy and local democracy in Sweden. *Nordic Studies on Alcohol and drugs* 29(3), 233–252.
- Karlsson, David (2013). Åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda i regionpolitiken. I Annika Bergström & Jonas Ohlsson (red) *En region för alla?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Karlsson, David (2017). *Kommun- och landstingsfullmäktigeundersökningen (KOLFU) 2017*. Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan.
- Karlsson, David, Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2017). Alkoholopinionen och verkligheten. I Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarsson (red) *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

- Karlsson, David, Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2018). Värderingsmönster bakom alkoholopinionen. I Ulrika Andersson, Anders Carlander, Elina Lindgren & Maria Oskarson (red) *Sprickor i fasaden*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Karlsson, David, Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2019). Åsiktsöverensstämmelse mellan medborgare och politiker i *alkoholpolitiska frågor – Tabellbilaga*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Karlsson, David & Nordin, Lukas (2015). *Riksdagsundersökningen 2014*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Karlsson, David, Weibull, Lennart & Holmberg, Sören (2016). Alkoholideologi och alkoholopinion. I Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red.), *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Mattila, Mikko & Raunio, Tapio (2006). Cautious Voters – Supportive Parties: Opinion Congruence between Voters and Parties on the EU Dimension. *European Union Politics* 7(4), 427–449.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (2016). *Svenska väljare*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Oscarsson, Henrik & Sjöström, Toivo (2019). *Förtroendebarmetern*. Medieakademin.
- Pierce, Roy (1999). Mass-elite issue linkages and the responsible party model of representation. I Warren E. Miller (red) *Policy representation in Western democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Sundbom, Joakim (2018). Gårdsförsäljning äventyrar detaljhandelsmonopolet. *Europakommentaren*. Lunds universitet: Centrum för Europaforskning.
- Thomassen, Jacques (2012). The blind corner of political representation. *Representation* 48(1), 13–27.
- Valen, Henry & Narud, Hanne Marthe (2007). The conditional party mandate: A model for the study of mass and elite opinion patterns. *European Journal of Political Research* 46(3), 293–318.
- Weibull, Lennart, Holmberg, Sören & Karlsson, David (2017). *Studier i svensk alkoholopinion*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart, Holmberg, Sören, Karlsson, David & Arkhede, Sofia (2017). *Alkoholrelaterade frågor i de nationella SOM-undersökningarna 1986–2016*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Westerståhl, Jörgen & Johansson, Folke (1981). *Medborgarna och kommunen, studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse*. Stockholm.
- Wohlgemuth, Daniel (2006). *Den responsiva demokratin? Effekter av medborgarnas delaktighet i den lokala demokratin*. Uppsala universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

